

Spis treści

Lista źródeł ilustracji	15
-------------------------	----

WKRACZA GEORGE SAND, 1836–1838	17
--------------------------------	----

Drzewo genealogiczne George Sand – George Sand zamieszkuje w Hôtel de France, gdzie 19 listopada 1836 roku spotyka Chopina – „Cóż za antypatyczna kobieta, ta pani Sand!” – ocenia kompozytor – Chopin organizuje wieczorek muzyczny, a jego gra działa na wyobraźnię Sand – rzut oka na wcześniejsze życie Sand – dzieciństwo w domu w Nohant, gdzie jest świadkiem śmierci małego brata i ojca – wychowanie pod okiem babki, która umieszcza ją w klasztornej szkole dla dziewcząt – młoda buntownicza sama siebie nazywa „diabłem pośród mniszek” – w wieku siedemnastu lat dziedziczy Nohant, co przyciąga do niej zalotników – z małżeństwa z Casimirem Dudevantem, zawartego w 1822 roku, rodzi się dwoje dzieci, Maurice i Solange – kwestią dyskusyjną pozostaje, kto był ojcem Solange – Casimir i Sand decydują się na separację, a ona przeprowadza się do Paryża – poznaje pisarza Jules’a Sandeau, pierwsze cztery litery jego nazwiska stają się jej pseudonimem – powieść *Lélia* (1833), zawierająca pochwałę „wolnej miłości”, przynosi jej rozgłos – zaczyna nosić męski strój i palić cygara, manifestując w ten sposób równość obu płci – Sand usilnie stara się ściągnąć Chopina do Nohant w 1837 roku – ponownie spotyka go w Paryżu w 1838 i zostają kochankami – słynny, liczący sześć tysięcy słów list do ich wspólnego przyjaciela Grzymały, któremu przedstawia wady i zalety romansu – zrywa z dotychczasowym kochankiem Félicienem Mallefille’em, który przeraża ją i Chopina swoją porywcznością – Delacroix maluje słynny portret Sand i Chopina, rozcięty na dwa odrębne portrety po śmierci malarza – Sand martwi się o zdrowie Chopina i swego syna Maurice’a – za radą przyjaciółki, Charlotte Marliani, żony hiszpańskiego konsula, planuje wyjazd na Majorkę i nieformalny miesiąc miodowy

ZIMA NA MAJORCE, 1838–1839

43

Chopin i Sand opuszczają Francję 1 listopada 1838 roku – przystanek w Barcelonie – bezproblemowa podróż parowcem El Mallorquín przez Morze Śródziemne do Palmy – Sand wynajmuje So'n Vent (Dom Wiatrów) przez niespełna miesiąc – zaczynają padać zimowe deszcze, a Chopin zapada na zdrowiu – lokalni medycy diagnozują gruźlicę i zgłaszają chorobę władzom – wypędzeni z Palmy, Chopin i Sand wprowadzają się do opuszczonego klasztoru kartuzów w Valldemossie – Chopin porównuje swoją celę do stojącej pionowo trumny – nie może komponować, ponieważ pianino wysłane z Paryża jeszcze nie dotarło – jego stan zdrowia się pogarsza, zostaje wezwany lekarz – pianino w końcu dociera (9 stycznia 1839 roku) i Chopin kończy *Preludia*, drugą *Balladę* i trzecie *Scherzo* – Sand opisuje zaburzony stan psychiczny Chopina, używając określenia „zjawy i strachy” – problemy finansowe Chopina i jego relacje z wydawcami – nie mogąc znieść zimowej pogody, Sand i Chopin wracają do Palmy (13 lutego) i oczekują na rejs powrotny do Barcelony – w czasie podróży morskiej (z setką świń na pokładzie) Chopin wypływa z siebie „miednicę krwi” – dziwne losy pianina Chopina: opowieść z morałem – w Marsylii leczy się u doktora Cauvière'a – śmierć tenora Adolphe'a Nourrita – Chopin gra na organach podczas pogrzebu śpiewaka, a Sand krytykuje zarówno uroczystość, jak i jakość instrumentu – zaległości w spłacie pieniędzy, które Antoni Wodziński był winny Chopinowi – pobyt w Genui (5–16 maja) i burzliwy powrót drogą morską do Marsylii – Chopin i Sand ostatecznie wyprawiają się do Nohant – rejs promem po Rodanie aż do Arles, następnie przesiadka do dylizansu i przybycie na miejsce 1 czerwca

W NOHANT, 1839

71

George Sand wraca do Nohant w euforii i nazywa posiadłość „rajskim ogrodem” – Chopin i Sand wiodą życie zgodnie z indywidualnymi przyzwyczajeniami: ona pisze w nocy i śpi w ciągu dnia, on komponuje za dnia i sypia w nocy – Sand sprowadza miejscowego lekarza, doktora Gustave'a Papeta, który bada Chopina i znajduje „schorzenie krtani” – Sand godzi się z nowymi obowiązkami i bierze na siebie opiekę nad Chopinem – określa ich związek jako „czysty”, podtrzymywany więzami platonicznego uczucia – zarys spojrzenia Sand na skomplikowaną osobowość Chopina – jej opis pełnego udręki procesu twórczego: „Spędzał

sześć tygodni nad jedną stronicą, by zapisać ją z powrotem tak, jak ją nakreślił za pierwszym razem” – w efekcie narastającej frustracji wiejskim życiem Chopin zaprasza Grzymałę, by do nich dołączył – Grzymała zostaje obarczony zadaniem wyszukania w Paryżu oddzielnych mieszkań dla Sand i Chopina – Chopin komponuje w Nohant kilka dzieł, w tym *Sonatę b-moll* op. 35 – opis *Sonaty* wraz z garścią komentarzy na temat jej niezwykłych struktur formalnych – uwagi na temat Schumannowskiej krytyki dzieła – Chopin i Sand opuszczają Nohant i przyjeżdżają do Paryża 11 października 1839 roku

ROSNĄCA SŁAWA, 1839–1843

95

Sand i Chopin wprowadzają się do oddzielnych mieszkań, ona przy rue Pigalle 16, on przy pobliskiej rue Tronchet 5 – premiera sztuki Sand *Cosima* w Comédie-Française 29 kwietnia 1840 roku okazuje się kląpą – z powodu tej porażki Sand traci 10 tysięcy franków, popada w długi i nie może wrócić do Nohant latem 1840 roku – w przeciwieństwie do niej Chopin jest zabezpieczony finansowo dzięki udzielanym lekcjom i publikacji najnowszych utworów – Chopin jako nauczyciel i jego uczniowie: Friederike Müller, Georges Mathias i Pauline García – Chopin i Moscheles dostają zaproszenie do koncertowania w Saint-Cloud przed królową i jej dworem 29 października 1839 roku – Chopin komponuje *Trois nouvelles études* do *Méthode des méthodes* pod redakcją Moschelesa i Fétisa – Sand pracuje nad dwiema nowymi powieściami, *Consuelo* i *Horace*, co ma pomóc w spłacie długów – postępujące ochłodzenie stosunków z Marie d'Agoult i jej niepochlebny portret w powieści *Horace* – Balzac opisuje mieszkanie Sand przy rue Pigalle – państwowy pogrzeb Napoleona Bonaparte'go 15 grudnia 1840 roku w Paryżu – relacja z eks-humacji Napoleona – Mickiewicz porusza publiczność w Collège de France wykładami o Słowianach, na które Sand „przychodzi ze sławnym fortepianistą Szopenem i wraca jego powozem” – Chopin daje recital w Salle Pleyel 26 kwietnia 1841 roku i dostaje zań 6 tysięcy franków – Liszt pisze dla „Revue et gazette musicale” recenzję tego recitalu, na którą Chopin reaguje negatywnie – skomplikowany kontekst recenzji Liszta – latem 1841 roku Chopin i Sand wracają do Nohant – trzęsienie ziemi w Berry – uczennica Chopina, Marie de Rozières, wdaje się w romans z Antonim Wodziańskim – Chopin kończy *Balladę As-dur* op. 47, dwa *Nokturny* op. 48 i *Fantazję f-moll* op. 49 – 1 grudnia 1841 roku w Paryżu w Pavillon de Marsan gra dla księcia Orleanu – 21 lutego

1842 roku w Salle Pleyel daje drugi recital, który przynosi mu 5 tysięcy franków – tej samej nocy umiera stary nauczyciel Chopina Wojciech Żywny – lojalni wielbiciele Chopina zostają porównani do wiernych w „Kościele Chopina” – podczas kolejnego lata w Nohant do Sand i Chopina dołącza Delacroix – Sand i Chopin wprowadzają się do nowych mieszkań przy square d'Orléans (wrzesień 1842), gdzie Chopin wznowia udzielanie lekcji gry na fortepianie – pogłębiona analiza *Balady f-moll* – u Chopina biorą lekcje Wilhelm von Lenz, Laure Duperré i węgierskie cudowne dziecko Károly Filtsch, być może jego najbardziej uzdolniony uczeń – Meyerbeer wpada na jedną z lekcji i wdaje się z Chopinem w spór o *tempo rubato* – zarys kariery Károlya Filtscha

ŚMIERĆ MIKOŁAJA CHOPINA, 1844

155

Mikołaj Chopin umiera na gruźlicę 3 maja 1844 roku i zostaje pochowany na warszawskich Powązkach – informacja dociera do Fryderyka trzy tygodnie później – „Kurjer Warszawski” publikuje panegiryk ku czci Mikołaja (12 maja) – list kondolencyjny George Sand do Justyny Chopin: „Myśli tylko o Pani, o swych siostrach, o wszystkich swoich, których kocha” – Chopin kontaktuje się ze szwagrem Antonim Barcińskim, prosząc o pełny opis ostatnich dni ojca – Mikołaj życzył sobie, by z jego ciała wyjęto serce, gdyż nie chciał zostać „pochowany żywcem” – poglądy profesora Józefa Bełzy w tej kwestii – siostra Chopina Ludwika i jej mąż Kalasanty przyjeżdżają do Francji, aby spędzić wakacje z Chopinem – zwiedzają razem Paryż i wyjeżdżają do Nohant, gdzie gości ich Sand (sierpień 1844) – życie rodzinne w Nohant – Chopin kończy *Sonatę h-moll* op. 58: szczegółowy rozbiór dzieła – Sand czyta na głos swoją nową powieść *Le Meunier d'Angibault*, a Kalasanty zwiedza okolicę – Ludwika i Sand nawiązują przyjaźń – Chopin przyjeżdża do Paryża z Ludwiką i jej mężem, 2 września organizuje dla nich przyjęcie pożegnalne, w którym uczestniczy niewielkie grono gości słuchających muzyki, a wiolonczelista Auguste Franchomme występuje z krótkim recitalem – przyjęcie trwa do wpół do trzeciej nad ranem, kiedy to Chopin wpisuje do albumu Ludwika pieśń *Wiosna* – kilka godzin później (3 września) Ludwika i Kalasanty wyruszają w drogę powrotną do Warszawy – po kilkutygodniowym odpoczynku w Nohant Chopin wraca do Paryża (29 listopada), gdzie następuje atak choroby – Sand przybywa do miasta i znów się nim opiekuje – w Wielkanoc słuchają w Konserwatorium *Requiem* Mozarta i *Stworzenia świata* Haydna – angielski aktor William

Macready odwiedza Sand – niezwykle spotkanie z Indianami z Ameryki Północnej – „Nie mam tu już nic do roboty i jestem znudzona” – pisze Sand – Chopin kupuje nowy powóz i 12 czerwca wyruszają do Nohant

ŻNIWO TROSK, 1845–1847

183

Na związku Chopina i Sand pojawiają się pierwsze rysy – region Berry dotyka katastrofalne ulewy i powódź – Chopin zostaje tam uwięziony wraz z Pauline Viardot, która za zgodą kompozytora opracowuje wokalne aranżacje jego mazurków – Sand adoptuje dziewiętnastoletnią Augustine Brault i sprowadza ją do Nohant – Solange, córka Sand, sprzeciwia się obecności nowej „siostry” i buntowniczym zachowaniem wywraca dom do góry nogami – mroczny sekret Nohant: Maurice Sand wdaje się w romans z Pauline Viardot – pośród tego zgiełku Chopin kończy trzy *Mazurki* op. 59 – Sand i Chopin wracają do Paryża (listopad 1845), gdzie kompozytor zapada na zdrowiu i ponownie staje się „rezydentem” Sand – Mickiewicz nazywa Chopina „moralnym wampirem” Sand – po powrocie do Nohant (maj 1846) Chopin wznawia pracę nad *Sonatą wiolonczelową* op. 65 i kończy *Poloneza-Fantazję* op. 61 – rozważania na temat jego „późnego stylu” – Elisa Fournier opisuje grę Chopina: „zdumiewający wyczyn” – krąg rodzinny Sand zaczyna się kruszyć – Maurice i Solange skłóceni – Sand pracuje nad powieścią *Lukrecja Floriani*, słabo zamaskowaną relacją o jej rozpadającym się związku z Chopinem – Solange wychodzi za mąż za rzeźbiarza Auguste’a Clésingera (maj 1847) – ostra kłótnia między Clésingerem a Sand doprowadza do konfrontacji – Chopin przebywający w Paryżu dowiaduje się o katastrofie małżeństwa Solange i staje po jej stronie – Sand oskarża Chopina o przejście „na stronę nieprzyjaciela” – ostateczne zerwanie: „Byłoby bezcelowe powracać do innych spraw”

GĘSTNIEJĄCY MROK, 1847–1848

231

Ponura zima – Chopin występuje dla barona Jamesa de Rothschilda i księcia Czartoryskiego – Jane Stirling staje się jego główną opiekunką – Chopin odwiedza pracownię Louisa-Auguste’a Bissona i pozuje do dagerotypu (jesień 1847) – przyjaciele namawiają Chopina, by wystąpił publicznie – 16 lutego 1848 roku w Salle Pleyel gra z Franchomme’em trzy ostatnie części niedawno wydanej *Sonaty wiolonczelowej* op. 65 oraz

Barkarolę op. 60 - Charles Hallé opisuje styl gry Chopina, a w „Revue et gazette musicale” ukazuje się bardzo pochlebna recenzja: „Sylf dotrzymał słowa” - w Paryżu wybucha rewolucja, król Ludwik Filip I abdykuje - nieoczekiwane spotkanie z Sand „w drzwiach przedpokoju” mieszkania Charlotte Marliani: „powiadamiam panią, że została pani babką” - pogłoski o możliwym powrocie Chopina do Polski

ANGIELSKI ZMIERZCH, 1848

247

Rewolucja i epidemia cholery paraliżują Paryż - Chopin przyjmuje zaproszenie Jane Stirling i wyrusza do Wielkiej Brytanii - przybywa do Londynu 20 kwietnia i wynajmuje mieszkanie przy Dover Street 48 - życie artystyczne Londynu - Chopin daje kilka koncertów dla wyższych sfer w prywatnych domach - gra dla królowej Wiktorii i księcia Alberta w Stafford House - uwagi na temat aranżacji mazurków autorstwa Pauline Viardot - krytyczne komentarze Jamesa Williama Davisona o Chopinie - gorzka opinia Chopina o brytyjskiej arystokracji - rola „szkockich pań” Jane Stirling i Katherine Erskine - Chopin gości u lorda Torphichena w Calder House pod Edynburgiem - wypadek podczas przejażdżki powozem - koncert w Manchesterze (28 sierpnia), którego gospodarzem jest przemysłowiec Salis Schwabe - różnicowane recenzje - Chopin zostaje pacjentem polskiego homeopaty doktora Adama Łyszczyńskiego - w towarzystwie Jane Stirling odwiedza zamek Johnstone, Strachur House, Milliken House, Keir House i Hamilton Palace - koncert w Merchants' Hall w Glasgow (27 września) - szkocki pamiętnikarz sir James Hedderwick zdaje relację z koncertu - listy Chopina do Grzymały - koncert w Edynburgu w Hopetoun Rooms (4 października) - Chopin drwi ze szkockiej szlachty - wraca do Londynu 31 października i mimo choroby występuje w Guildhall na rzecz polskich uchodźców („popołniony w dobrej intencji błąd”) - w drodze powrotnej do Paryża, w pociągu do Folkestone nad kanałem La Manche, doświadcza nagłego skurczu

ŚMIERĆ CHOPINA, 1849

295

Chopin zwraca się do trzech lekarzy: Pierre'a Louisa, Jeana Blache'a i Jeana-Baptiste'a Cruveilhiera - w Paryżu ponownie wybucha epidemia cholery - Chopin przenosi się do drogiego mieszkania przy rue Chaillot - Jane Stirling wysyła mu anonimowo 25 tysięcy franków,

które giną po drodze - choroba Chopina wchodzi w stadium krytyczne - Chopin pisze do siostry Ludwika, prosząc ją o przyjazd do Paryża - Ludwika przybywa z mężem Kalasantym i czternastoletnią córką Ludką - wśród przyjaciół odwiedzających go w nowym mieszkaniu są Jenny Lind, Franchomme, jego uczeń Gutmann i Charles Gavard, który zostawił opis wizyty - Chopin komponuje *Mazurka g-moll* op. 67 nr 2, zdaniem niektórych jego ostatnie dzieło - wizyta poety Cypriana Kamila Norwida - w połowie sierpnia Chopin wprowadza się do mieszkania przy place Vendôme 12, gdzie obiegają go ciekawscy - odwiedza go Delfina Potocka, by umilić mu czas śpiewem - sceny z łoża śmierci namalowane przez Teofila Kwiatkowskiego - Chopin nie przyjmuje ostatniego namaszczenia mimo nalegań księdza Jełowickiego - Chopin umiera 17 października - częściowa sekcja zwłok przeprowadzona przez doktora Cruveilhiera - pogrzeb Chopina i nabożeństwo w kościele Świętej Magdaleny - powstaje komitet zbierający fundusze na pomnik nagrobny - „*Spowiedź*” Ludwika - licytacja ruchomości pozostałych po Chopinie - Ludwika zabiera do Polski serce brata - los listów George Sand do Chopina

EPILOG, 1849

329

Rodzina Chopinów zleca Julianowi Fontanie wydanie nieopublikowanych rękopisów Chopina - kwalifikacje Fontany jako redaktora - uwagi na temat jego problemów, zarówno finansowych, jak i osobistych - odrzucenie współczesnej krytyki pośmiertnej edycji dzieł Chopina: „stanowi dla edytorstwa dzieł Chopina wartość podstawową” - Fontana odmawia wynagrodzenia za pracę, którą wykonuje w hołdzie Chopinowi - szczegółowe uwagi o losach Fontany - wyjazd na Kubę, gdzie poznaje Camilę Dalcour, swoją przyszłą żonę - pobierają się w Nowym Jorku i przeprowadzają do Paryża - Camila umiera przy porodzie - zrozpaczony Fontana spędza ostatnie lata pogrążony w chorobie i głuchocie - popełnia samobójstwo 23 grudnia 1869 roku - w poszukiwaniu biografii Chopina - Grzymała w roli kandydata, lecz nie kończy prac - na scenie pojawia się Liszt z książką *Fryderyk Chopin*, publikacją, która wywołuje dezaprobatę Jane Stirling: „napłuł na talerz, aby obrzydzić jadło innym” - biografia autorstwa Maurycego Karasowskiego: „mitotwórca” - Frederick Niecks jako pierwszy nowoczesny biograf Chopina - polski uczyony Ferdynand Hoesick przejmuje pałeczkę - rozważania o fałszywej korespondencji Chopina i Delfiny Potockiej - sfalszowany *Dziennik* Chopina stwarza dalsze pułapki - „latarnia na rufie” - serce

Chopina pochowane w warszawskim kościele Świętego Krzyża - podczas II wojny światowej przechowane na przedmieściach Milanówka - 17 października 1945 roku, w 96 rocznicę śmierci Chopina, serce wraca do Warszawy przez Żelazową Wolę, a naród składa hołd - polski rząd odrzuca prośby o pobranie próbek tkanek z serca w celu ustalenia przyczyny śmierci Chopina

Dodatek 1. Kwestionariusz Liszta dotyczący życia Chopina skierowany do pani Ludwiki Jędrzejewiczowej, z domu Chopin, 14 listopada 1849	369
Dodatek 2. Historia pewnej pomyłki – Wanda Landowska i dziwny przypadek „pianina Chopina”	379
Katalog dzieł Chopina	395
Wykaz źródeł	413
Indeks osób	421